

# Juda ben Semuél Halevi

A legenda szerint Juda ben Semuél Halevi Toledó városában születik. Apját Sámulenek hívják és olyan gazdag, hogy udvari attriumában éjelente verebek marják véresre egymást. A gyermek Halevi hajnalonta látja, hogyan söprik az utca csatornáiba a még meleg tolas vércsomókat a szolgálók. Amikor Negyedik Alfonz leoni és kasztíliai király bevonul Toledóba és székhelyévé teszi az impozáns püspöki rezidenciát, a verebek vérengzése abbamarad. Ám a Mahallében nyugtalanság támad. A keresztény király azonban a zsidó közösségnek is nyugalmat ígér. És Alfonz tartja a szavát. Toledó nyitja kapuját kereskedők, vándorok és menekültek előtt. A gyermek Halevinak először egy vándor zsidó dalnok, bizonyos Jozséf ben Aser énekel Jerusálemről. Hogy valóban így nevezik az ismeretlent, vagy csak választja magnak a fölfogott imákban benne is foglaltatik a szent város neve, ha a gyermek Jehuda látja is apját, és annak az apját könnyezni, amikor a peszachi vacsorák idején elhangzik: a mondás: „Most itt, jövőre Jerusálemben”, azt mégse gondolta volna soha, hogy andalúzia távolkék ege, a toledói gyümölcsös kertek, a nyüzsgő zsidónegyed, a fehér sziklahátakon kapaszkodó birkanyájak, oly semmitmondóak lesznek neki, mintha véletlenségből, netán rosszízű félreértésből élne itt, mint a életének számkivetett gyötrelmes része tartozna csak eltelni ebben az országban. Azokban a hetekben, mikor Jozséf ben Aser bekopogtat Haleviék kapuján és szállást kér egyetlen éjszakára, baljós hírek szállingóznak Európa északi vidékeiről. És a hírek nyomában menekültek is érkeznek. A szerencsétleneket párisi, bolognai hitközösségek irányítják tovább, lévén maguk is komoly veszélyben, amióta Orbán pápa Clermontban meghirdette a szent hadjáratot.

Nemhiába üzen titokban a lerombolt kölni zsinagóga rabbija Juszuf ibn Feruzziélnak, negyedik Alfonz orvosának és belső tanácsosának: „Az arc, amit a megvadultaknak ütlegetni odatartunk a miénk ugyan, de ők mégis magukat látják benne.” A menekültek teste sebektől parázslík, ajkukra rászáradt a mocskos vér, köpenyüket foltosra égette a Nap. Szótlanok, nőgatás nélkül is sokat esznek, de a tekintetükből a közöny hamuja pereg. Néhány halk és kényszerezett szóval mindnyájan úgy mondják, nem a normandiai Rouennel kezdődtek, és nem is a wormszi mészárlással értek véget a pogromok. Majd elhallgatnak és fálnak tovább. Azon az éjszakán a gyermek Juda ben Semuél Halevi az udvari atrium kicsi szökőkútjánál talál Jozsef ben Aserra. A sűrű csöndben mézes bor nehéz illata terjeng, még a verebek is moccanatlan bújnak a függővirágok szétterülő függönyében. Szakadozott kaftánját maga alá gyűrve üldögél a vándor, szórakozottan rágcsálja a szakállát, s olykor kiköp a köré. Később fűszeres mézes arab bort iszogat, juhsajtot szopogat hozzá. Juda ben Sarnuél Halevi apja és anyja folytott hangú beszélgetéséből hallotta ki, hogy Jozsef ben Aser családjá hetekkel ezelőtt oda-vesztett Wormsban.

A megtámadott zsidó közösség a püspöki rezidenciába menekült. Az épületet azonnal körbezárta a keresztény zsoldosok egy földühödtt hordája, hogy aztán a környékbeli földművesek és iparosok, megrészezülve az áldozati szagtól, hozzájuk csapódjanak. A wormszi zsidók a néma és baljósan kék eget fürkészték a toronyból. Imádkoztak és a gyerekeik sírását csitították. Az üzenetet, melyet a zsoldosok kapitánya személyesen szögezett a templom ajtajára, hangosan, megbicsaklás nélkül olvasta föl a rabbi. Az üzenet pedig úgy szólt, hogy a wormszi zsidók csakis akkor reménykedhetnek életük megtartásában, ha nyilvánosan lesznek Jézus Krisztus követői. A tűnődés és a búcsú csöndes percek következtek. Majd a hitközség férfiai és asszonyai egyenként szúrták le gyermekeiket és magukat. Köztük Jozsef ben Aser felesége is két gyermekükkel, Dániellel és a kicsi Sárával.

A gyermek Juda ben Samuél Halevi ül a kőrudvar apró, csillogó kövein, lábát maga alá húzza. Úgy figyel Jozsef ben Asert, ahogy valamely titkos hírnököt figyel az ember. Még az arcát is megérinti. Ez pedig minden bizonynyal illetlenség. A gyermek maga sem érteti, hogyan támad belőle az a tapintatlannak, vagy mégis inkább ke-

gyetlennek tetsző kíváncsiság, amely a wormsi mészárlás elmesélésére ösztökéli az idegent.

Igaz, hogy több napig tartott a küzdelem?

Igaz, hogy a kiontott vér magától lángra lobbant?

Igaz, hogy a halottakat egyetlen közös gödörbe lökték?

Joszf ben Aser újra nagyot köp az udvar fekete kövére. Nyála úgy csillog, mint a szerteszórt ezüstpénzek. Aztán rekedt, fakó hangon, csak annyit kérdez a gyermektől, ugyan miért meséljen ő Wormsról, Kölnről, Mainzról, ha Jerusálemről is mesélhet. S ahogy kimondja a város nevét, a szeme megvillan. Köpenye alól viluelát halász elő, halkan pendít a húrokon, torkát köszörüli. A gyermek olyan közel búzódik, hogy érzi Joszf ben Aser erőteljes, de mégsem kellemetlen testszagát. Mintha megnőne hirtelen a kicsi udvar. Joszf ben Aser megdöbbenően tisztán hagzó éneke a kerti kutacska boldogan fuldokló csobogásával játszik. Jerusálem, Jerusálem, Jerusálem. A vándor éneke olyan, miképpen a véredények sok elágazást és kacskaringót vető, de mégiscsak egyfelé pulzáló rendszere. Joszf ben Aser úgy is énekel, amiként az örvény forog önmaga körül, a semmiből a vanba, fényből a sötétbe.

Juda ben Semuél Halevit hajnalban találja meg az apja. A gyermek fekszik a hideg köveken, alig lélegzik. Kicsi teste körül illetlenül sok véres tollcsomó. Joszf ben Aser eltűnik és soha többé nem látják. Később az is kétséges lesz, járt-e náluk ez az ember. A gyermek hetekig nem játszik, nem eszik, s csak akkor gyógyul meg végre, amikor arcul üthet egy idős és együgyű szolgálót, aki függőkerthől el akarja hessegetni a fülsiketítően csirregő verebeket.

1099 évében az egyesült keresztes kontingensek keserves küzdelem után beveszik Jerusálemet. A város kormányzója az egyiptomi Iftihár ad-Daula. Úgy tetszik, nem az ostobaság, és nem is a hübrisz okozza a vesztét. Az egyiptomi körülményesen előrelátó, s ezzel úgy hiszi, mindent megtett, amit emberi számítás szerint tehetett. Igaza van. A város körüli kutakat megmérgezteti, a legelőket fölégetteti, emberei a csordákat a horizont kéken remegő vonalán is túlhajtják, a jerusálemi keresztényeket, nehogy kémkedjenek, még az ostrom előtt elűzik és a papok imái se szóltak soha ilyen zengően és alázatosan, mint ezekben a gyötrelmes napokban. Iftihár ad Daula nyugodt tehát, és köszöni az égnek a Nap égető tűzét. A támadók azonban dacolnak a pokoli hősséggel. Az ostromtornyokat és a követőgépeket is kemény samariai fákból építik. Támadás

támadást követ. A keresztények néhány nap múlva a város falain rést ütnek, ezzel az ostrom eldől. Az utcákba ömlik a borzalom. Kegyelem nincs, túl nagy volt a hőség és túl nagy a szomszomság. Salamon templomában a keresztények térdig gázolnak a szaracénok vérében. A muzulmán és zsidó lakosságot kiűrtják. Az utcákat hullák és levágott végtagok borítják, a kutyák kiontott beleket, nyalogatnak. A hullabűz nem száll felfelé, hanem arcmagasságban leng városfaltól városfalig, mint valami rossz, hamis fátyol. Sírkaparással, hullahantolással a megszállók nem vesződnek, a tetemeket máglyákba hordják és elégetik. Egy Mathias Brügge nevű wormsi férfi, valaha foltozó varga, most fegyveres zarándok, ekkor tapasztalja meg, hogy az emberi tetemekből épített máglya lángja piszkossárga és felejtethetetlen. Mathias Brügge a véres porba dobja a kardját, s többé nem emeli föl. E naptól fogva mindennap kigyalogol a város határába és Nyugat felé fordítja arcát. Ha tudná, hogy ezt reménytelen várakozásnak nevezik, talán soha többé nem hagyná el a várkaput. De Mathias Brügge ezt nem tudja. Csak azt érzi, hogy jó Napfelkeltekor Napnyugat felé tekinteni.

Ezekben az években a szép arcú Jehuda ben Semuél Halevi költői versenyt nyer Cordobában, s a nálánál jóval idősebb Moze ibn Ezra, a hírneves granadai dalnok is pártfogásába veszi. Rossz nyelvek szerint barátságukban több a félreérthető gyengédség, mint a férfias erény. Mondhatnak bármit az irigyek Halevi sorsát a fény igazgatja élete eljövendő fejezetének betűit a szerencse szikrázó aranyporából égetik. Barátaikat és szerelmeit nem számolja, miképpen azt sem, hány pohár malagai bort iszik meg egy-egy hajnali harmatot is köszöntő vendégségben. Mind hírnevesebb és kedveltebb dalnok. Énekei könnyeket fakasztanak és reményt adnak, a boldogok beletekinthetnek a boldogtalanság poklába, s a boldogtalanok szemében úgy ragyog a könny, mint hajnalban az utolsó csillag. Mindez azonban nem érdekes. Jehuda ben Semuél Halevi énekel és utazik, ám nincs megnyugvása. Akár a költészet titkos fedelme bejárja egész Hispániát és Észak-Afrikát. Becsvágyó és gazdag zsidó udvari politikusok adják kézről kézre, mint valami ritka, szemet gyönyörködtető ékszer. Halevit egy szeles őszi hajnalon, olyan undor fogja el, megbetegszik. Ahogy fölgyógyul valamelyest, Sevilába menekül és olyan gyorsan, hogy meg ne gondolhassa, megházasodik. Boldog is lehetne, mert nem sokára lánya születik. De nem boldog. Gyógyítani kezd. A Talmudot és a Tórát olvassa,

szent szövegeket tanulmányoz elmélyülten. Kereskedni kezd. Ügyesen és mértéktartó igyekvéssel csinálja. Bőséggel lesz pénze, tisztelik, irigyei is akadnak, mégsem elégedett. Hosszú napokra búskomorságba esik. Szívszorítóan szép verseinek jó ideje kizárólag Palesztina, Cion a témája. Jozséf ben Aserről még legjobb barátainak sem mesél.

Jerusálem, Jerusálem Jerusálem.

Írni kezdi A kazár király könyvét, azt a nagyszabású filozófiai munkáját, melyen aztán nap mint nap tizenöt éven át dolgozik. Tizenöt éven át tudja, hogy életének értelmét sem ez a könyv, de még a költeményei sem adhatják meg. Úgy szenved, hogy majd az esztét veszti. Lázak és hidegrázások gyötrik. Világos pillanataiban bocsánatért esédezik, ám ha jön a roham, felhabzik szájából a keserű átok. Többször változatban álmodja meg azt a történetet, amely szerint Caesar Nero nyilat lőtt a négy égtáj felé, ám mind a négyszer Jerusálem felé hullt a nyílvevő.

Végül elindul.

Jerusálem pusztulásának ünnepe van. Szomorú ünnep, de ünnep. Felesége, lánya és unokája hiába tartóztatják. Barátai hiába fogják vissza, az idős költő hajthatatlan. Útnak indul, egyedül, csak a vágyai kísérik, egyedül csak az eltökéltsége van vele. Hajóra száll, a tengeren vihar tombol, majdnem odavész. A tomboló hullámoknak a verseit szavalja és elégedettséget érez, amikor kisimul a tenger, s a sápadt matrózok végre káromkodni mernek.

A legenda szerint Juda ben Samuél Halevi eljut Jerusálem határába, ám amikor megpillantja vágyainak tárgyát, a romba dőlt, háború sújtotta várost, térdre borul és zokogni kezd.

Ekkor tapossa el egy arra vágató arab lovas. Mások keresztény lovasról szólnak. Megint mások azt mondják, Jude ben Semuél Halevi elindul Kairóba, ám útközben elemésztí a láz. Imbolygó rossz uszályon pusztul el valahol Théba és a tenger között, azon a folyammon, amely Mózes bölcsőjét is ringatta egykoron. Jude ben Samuél Halevit a Nílus partján temetik el, termékeny, löszös földbe, kabócáktól hangos pálmaligetben. Van aki még eztán is látja Kairó sikátoráiban, Damiette várfalán, sőt még Tyrus városában is. Itt vész nyoma végleg, hanem az emberi emlékezés elégei meg, hogy a végtelenségig szolgáljon a legendák kielégíthetetlen étvágyának. Szóval nem egészen így történt.

Juda ben Semuél Halevi valóban Jerusalemben pusztul el. Halála egyszerre gyilkosság és öngyilkosság. Alexandriában hónapokig várakozik, míg egy karavánhoz csatlakozhat. Az arab kelmekereskedő jószívevel semmit sem kér a különös öregembertől, hogy velük tarthasson. Tetszik neki, hogy nem csillog az öreg szeme, mégis néz vele. Szamáriában Halevi elhagyja a karavánt, útját gyalog folytatja. Néha megpihen egy datolyaligetben, gyümölcsöt szopogat, éppen csak annyit, hogy legyen ereje folytatni az utat. Keresztény csapatok, karavánok, rablók, Mohamed katonái vágatnak el mellette, porral borítják be, feltaszítják, szóra sem méltatják. Gyalog érkezik észak felől. Több a zöld, a fa, már nyájak is legelésznek az út mentén. Egy hajnalban Halevi megtorpan. Fölnéz, megremeg. Érti, hogy, a ciprusos dombok mögött már ott terül a város, érzi az utcák és a terek illatát, érzi a város, testét, érzi az időt, mintha Isten érezné, aki éppen itt teremtette a világot. Dohos, szurdokba búzódik. Vár, de nyugtalan. Öreg a teste, egy egész élet fáradt el benne. De megérkezett, mégis. A Nap kibújik a sziklák mögül, hirtelen elvakítja, és Juda ben Semuél Halevinek Mózes, jut az eszébe. Ekkor érti meg, hogy nem lépheti át a város kapuját, de már el sem hagyhatja ezt a földet.

A férfi, akit Mathias Brüggének, és aki valaha foltozó varga volt Wormsban, immár ötven éve él Jerusálemben. Ötven elfordul a Napkeltétől, hogy a Naplementét bámulhassa. Hajnal van újra, és Isten, illetve az öreg varga göcsörtös botja Jude ben Semuél Halevihez vezeti Mathias Brüggét.

— Ki vagy te? — kérdi Jude ben Semuél Halevi.

— És te ki vagy? — hajol közelebb Mathias Brügge. Juda ben Semuél Halevi lehunyja a szemét, úgy tetszik sokáig tűnődik a válaszon. Az ajka azonban szinte meg se moccan ahogy kimondja.

— Költő vagyok.

— Ó, hisz én csak egy egyszerű öregember vagyok — válaszol Mathias Brügge, és leül egy lapos kőre a vándorral szemben, éppen úgy, hogy kímélje a vakító fénytől. Langyos, vízzel kínálja.

— Talán ötven éve várok rád — mondja.

Halevi elmosolyodik.

— Kitartó voltál.

— Akárcsak te.

Mintha jól esne nekik a hallgatás.

— Szavalj nekem — szól hirtelen Mathias Brügge.

Mióta Jehuda ben Semuél Halevi otthonról elindult, sokat szavalt. Bárhol, bármilyen előkelő udvarban tette, úgy érezte, minden szava üresen kong.

— Fáradt a nyelvem — mondja a költő.

Mathias Brügge csalódott, de nem mutatja.

— Meg kell halnom — pillant rá Halevi.

— Ötven éve nem öltöm — mondja Mathias Brügge.

— Ötven éve csak szavak — mondja Halevi és lehunyja a szemét. Hallgatnak, két öregember Jerusálem határában, ahol a világot teremtették. Akkor Juda ben Semuél Halevi szavalni kezd.

„Boldog, ki vár és egykoron elér majd.

Mikor a hajnal lángol, mint a fáklya.

Boldog, ki örvend a te hajnalodnak,

Boldog, ki megelé tégedet, az árva.

S látja a te eltűnt ifjúságod,

S veled örül, a karjait kitárva.”

Mathias Brügge a botjára támaszkodva a város irányába fordul, figyelmesen hallgatja a verset.

Látja, amit lát, és hallja, amit hall.

Ahogy Halevi elhallgat, hirtelen fordul, a költőt bámulja.

— Értem már, mindent értek — mondja.

— Ötven év — suttogja fáradtan Halevi.

Mathias Brügge, az egykori foltozó varga bólint.

— Rendben — mondja, s mintha az árnyéka tenné, ráemeli a botját Juda ben Semuél Halevire, és lassú, fáradt mozdulatokkal agyonveri.

## Utószó

1894 október 17-én este fényes fogat áll meg a budapesti Andrássy út egyik kivilágított bérháza előtt. A házban Kauffman Dávid, a tudós férfiú lakik, az előkelő fogat azonban a magyar királyi család kizárólagos tulajdona. Kaufmann nehézkos léptekkel kijön a házból, fölpillant az égre, aztán a kocsiba ül. Elhelyezkedik, koppant. Nem kell mondani az uticélt, tudja az öreg kocsis is. Egyenesen a várba tartanak. Kauffmann Dávidot maga a királyné, Wittelsbach Erzsébet várja,

aki egy különös életű zsidó költő után érdeklődik, róla szeretne előadást hallani. A professzor kissé zavarban van az egy személyes hallgatóságtól, de aztán legálább egy órán keresztül beszél a toledói éjszakáról, a kazárok királyáról, s a költőről, aki élete végén útnak indult, hogy láthassa azt, amiről egész életében énekelt. Amikor abbahagyja a mértékkel felépített, kerek előadást, eltűnődik, s a magyar királyné szép arcába pillant. A tudós nem tudja eldönteni, csalódott-e a szép királynő, vagy csak a tudásszomja kielégítetlen. Kauffmann Dávid ekkor életében először és utoljára még szól egy Mathias Brügge nevű foltozó vargáról, aki Jehuda ben Semuél Halevi, a híres költő utolsó olvasója volt.

*(A versrészlet Kosztolányi Dezső fordítása)*

Szeged

Darvasi László